

TADEUSZ MARSZAŁEK

Klasyfikacja lasów państwowego gospodarstwa leśnego według rodzajów funkcji wiodących*

Classification of the State Forest Enterprise Forests in Accordance with Predominant Types of Functions

Cel pracy

Gospodarstwo leśne jest powiązane z gospodarką rynkową jedynie za pośrednictwem dóbr wytwarzanych w ramach pełnienia przez las funkcji gospodarczych, czyli głównie sprzedaż po cenach rynkowych zarówno surowca drzewnego jak i produktów ubocznego użytkowania lasu. Sprzedaż tych dóbr stwarza w większości przypadków możliwość pełnego pokrywania kosztów prowadzenia gospodarki leśnej, a ponadto także osiąganie określonego zysku.

Natomiast dobra wytwarzane dzięki spełnianiu przez las funkcji socjalnych, tj. zdrowotnych, ochronnych, klimatycznych i innych, nie są objęte regułami gospodarki rynkowej. W związku z tym wymienione dobra nie mają ceny rynkowej ani też możliwości uczestniczenia w pokrywaniu kosztów produkcji leśnej oraz tworzenia nadwyżek finansowych.

Przedstawiona sytuacja, w której gospodarstwo leśne część wytworzonych dóbr sprzedaje na rynku, a inną część stawia do dyspozycji społeczeństwa w charakterze dobra wolnego, czyli nieodpłatnie, była do niedawna czymś oczywistym. Jednakże gwałtowne tempo przemian jakie dokonały się w świecie w ciągu kilku ostatnich dziesięcioleci i które nadal się dokonują, doprowadziły do znacznych zmian dotychczasowego zakresu zadań gospodarstwa leśnego (m.in. ogromny wzrost zapotrzebowania na ochronne i rekreacyjne funkcje lasu) jak również do poważnych zmian dotychczasowych warunków prowadzenia gospodarki leśnej (m.in. zamieranie lasu, wzrost kosztów produkcji leśnej, ograniczone możliwości podwyższania cen drewna, spadek rentowności oraz pojawienie się przypadków deficytowości gospodarstwa leśnego). Zmiany te zmusiły kraje uprzemysłowione prowa-

* Praca wykonana w ramach tematu NCR-480.

dzące gospodarkę leśną według reguł wynikających z zasady trwałości produkcji leśnej i ciągłości użytkowania lasu do poszukiwania nowych rozwiązań mających m.in. na celu urynkowanie produktów i usług uzyskiwanych dzięki socjalnym funkcjom lasu, względnie przynajmniej uzyskanie zgody na włączenie ich wartości do budżetów lokalnych i centralnych (3, 4).

Osiągnięcie tego celu wymaga pehniejszego poznania oraz coraz bardziej efektywnego kształtowania poszczególnych funkcji lasu. Wymaga także opracowania odpowiednich metod pieniężnej oceny wszystkich produktów i usług dostarczonych przez las (5, 6). Artykuł niniejszy usiłuje nawiązywać do tego celu i zawiera wyniki badań obejmujących: a) klasyfikację tych funkcji lasu, które mogą stać się obiektem pieniężnej oceny, oraz b) analizę struktury powierzchniowej lasów państwowego gospodarstwa leśnego (LP) według rodzajów wiodących funkcji lasu mogących podlegać pieniężnej ocenie.

Klasyfikacja funkcji lasów mogących podlegać pieniężnej ocenie

Aktualny stan wiedzy nie pozwala jeszcze na dokonywanie pieniężnej oceny wszystkich, zresztą bardzo licznych i niezwykle zróżnicowanych produktów i usług uzyskiwanych dzięki funkcjom spełnianym przez las. Można jednak wyróżnić kilka rodzajów takich funkcji, które są uznawane za najważniejsze i odnośnie których podejmuje się najwięcej badań zmierzających do opracowania metod określania ich wartości. Funkcje te zwykle się dzielić na następujące 3 grupy: 1) funkcje gospodarcze, 2) funkcje ochronne oraz 3) funkcje rekreacyjne. A oto krótka charakterystyka poszczególnych rodzajów funkcji wchodzących w skład wymienionych grup (1, 2).

Gospodarcze funkcje lasu

Las jest dostarczycielem różnych surowców o ogromnej różnorodności oraz masie. Surowce te warunkują rozwój wielu przemysłów o podstawowym znaczeniu dla gospodarki narodowej. Poza surowcem drzewnym, ważną pozycję zajmują również te produkty, które są pozyskiwane w ramach ubocznego użytkowania lasu i gospodarki łowieckiej. I chociaż występuje wiele innych gospodarczych funkcji lasu (np. funkcja miejsca pracy), to do najwyżej cenionych i najczęściej odzwierciedlanych w formie pieniężnej należą funkcje surowcowe (dostarczanie różnych sortymentów drzewnych oraz żywicy, kory, grzybów ziół, choinek i innych leśnych użytków).

Lasy w których dominuje określony rodzaj funkcji gospodarczych określa się mianem lasów gospodarczych.

Ochronne funkcje lasu

Las jest najbardziej pierwotną formą użytkowania ziemi. Wywiera on największy i najkorzystniejszy wpływ na jakość środowiska przyrodniczego. Ponadto las chroni ludność przed imisjami, hałasem i kurzem. Do najbardziej cenionych i najczęściej ocenianych należą funkcje:

- wodochronne (regulacja gospodarki wodnej polegająca m.in. na polepszaniu jakości i zwiększaniu ilości wody, regulacji spływu wód i zapobieganiu powodzi),

- glebochronne (ochrona przed erozją wywoływaną przez wodę i wiatr, a także ochrona przed usuwiskami i lawinami na terenach górzystych itp.),
- klimatyczne (wyrównywanie temperatury powietrza atmosferycznego, łagodzenie siły wiatrów, wiązanie dwutlenku węgla, którego wzrost w atmosferze powoduje powstawanie tzw. efektu cieplarnianego itp.),
- ochrony przed imisjami (absorbpcja, filtracja i neutralizacja pyłu, gazu i erozolu, ochrona przed hałasem powodowanym przez urządzenia przemysłowe i środki transportowe, itp.),
- ochrony przyrody (las jest najbogatszym ośrodkiem życia roślin i zwierząt, często jedyną ostoją niektórych gatunków, a także miejscem występowania i ochrony szczególnie cennych biotopów, itp.).

Lasy, których przedstawione funkcje mają charakter wiodący, są nazywane lasami ochronnymi.

Rekreacyjne funkcje lasu

Las stanowi w wielu krajach najbardziej ceniony teren służący do wypoczynku i rekreacji oraz do uprawiania turystyki. Sprzyjają temu niezwykle walory zdrowotne środowiska leśnego oraz zespoły stosownych budynków, budowli oraz całej infrastruktury rekreacyjnej lokalizowanej bezpośrednio w lesie lub w pobliżu kompleksów leśnych. Pieniężnej ocenie podlegają najczęściej funkcje leśnej rekreacji:

- podmiejskiej (są one najczęściej pełnione przez lasy położone wokół aglomeracji miejskich i wokół osiedli mieszkaniowych, zatem przez lasy do których można łatwo dojechać, a takimi są najczęściej lasy podmiejskie i lasy komunalne),
- turystycznej (spełniają je w największym stopniu parki narodowe, parki krajobrazowe, oraz obszary chronionego krajobrazu ułatwiające człowiekowi kontakt z przyrodą),
- uzdrowiskowo-klimatycznej (dotyczy lasów położonych w miejscowościach uzdrowiskowych i sanatoryjnych, oraz lasów decydujących o walorach leczniczych poszczególnych ośrodków).

Lasy, w których dominuje określony rodzaj funkcji rekreacyjnych noszą nazwę lasów rekreacyjnych.

Podstawy metodyczne podziału lasów państwowego gospodarstwa leśnego według rodzajów funkcji wiodących

Podstawę rachunku zmierzającego do przeprowadzenia piętnej oceny dóbr i usług dostarczanych przez las stanowią dane dotyczące wielkości powierzchni lasów spełniających poszczególne rodzaje funkcji gospodarczych, ochronnych i rekreacyjnych. Tego rodzaju dane, oparte na bogatej dokumentacji kartograficznej, są sporządzane w wielu krajach europejskich (m.in. w Niemczech), przy czym przy wykonywaniu odnośnej dokumentacji zostaje uwzględniony fakt jednoczesnego pełnienia przez niektóre lasy kilku rodzajów funkcji, czyli fakt nakładania się niektórych funkcji na siebie.

Jakkolwiek u nas nie prowadzi się jeszcze prac zmierzających do przygotowania materiałów niezbędnych przy dokonywaniu pieniężnej oceny wszystkich funkcji spełnianych przez lasy polskie, to jednak istnieje możliwość częściowego uzupełnienia tego braku, za pomocą pewnego, wprowadzie służącego do innych celów, ale umożliwiającego ogólną orientację, materiału zastępczego. Materiałem tym są opublikowane przez Biuro Urządzenia Lasu i Geodezji Leśnej wyniki okresowych inwentaryzacji oraz analiz dotyczących stanu powierzchni leśnej i zasobów drzewnych państwowego gospodarstwa leśnego "Lasy Państwowe", zawierające m.in. zestawienie dotyczące "Struktury powierzchniowej grup lasu i kategorii ochronności lasu" (7). Zestawienia te są opracowywane na podstawie kryteriów zawartych w "Zasadach hodowli lasu" (8).

Jak bowiem wiadomo, obowiązujące zasady gospodarowania w lasach polskich przewidują podział lasów na dwie grupy, przy czym:

- Grupa pierwsza obejmuje lasy o charakterze ochronnym, których głównym zadaniem jest pełnienie funkcji socjalnych, a zwłaszcza glebochronnych, wodochronnych, klimatycznych, rekreacyjno-zdrowotnych, krajobrazowych, estetycznych, itp., natomiast
- Grupa druga obejmuje lasy gospodarcze, których głównym zadaniem jest produkcja surowca drzewnego i leśnych użytków ubocznych.

Wprowadzie przedstawiony podział lasów wynika z konieczności różnicowania zasad zagospodarowania lasu oraz różnicowania techniki prac hodowlanych, niemniej jednak dane liczbowe informujące o strukturze powierzchniowej grup lasu oraz o kategoriach ochronności lasu państwowego gospodarstwa leśnego (LP) mogą posłużyć za podstawę orientacyjnego podziału tych lasów na następujące 3 kategorie: 1) lasy w których dominują różne rodzaje funkcji gospodarczych, b) lasy w których dominują różne rodzaje funkcji ochronnych, oraz c) lasy w których dominują różne rodzaje funkcji rekreacyjnych.

Podkreślając orientacyjny charakter danych liczbowych jakie zostaną przedstawione w rozdziale następnym traktującym o strukturze powierzchniowej lasów państwowego gospodarstwa leśnego (LP) według tych rodzajów wiodących funkcji lasu, które mogą podlegać pieniężnej ocenie, należy jednocześnie wyjaśnić przyczyny, stosowania w niniejszym artykule takich określeń jak "funkcje wiodące" lub "funkcje dominujące". Otóż konieczność użycia wymienionych określeń wynika z pominięcia w przeprowadzonych wyliczeniach faktu pełnienia przez niektóre lasy jednocześnie kilku rodzajów funkcji. A to oznacza, że każdej powierzchni przypisywano tylko jedną funkcję, funkcję najważniejszą, czyli wiodącą lub dominującą.

Orientacyjny obraz struktury powierzchniowej lasów państwowego gospodarstwa leśnego według rodzajów funkcji wiodących

Analiza struktury powierzchniowej lasów państwowego gospodarstwa leśnego według rodzajów wiodących funkcji lasu mogących podlegać pieniężnej ocenie zostanie tu przedstawiona w ujęciu syntetycznym, czyli z pominięciem danych szczegółowych dotyczących poszczególnych (RDLP). Dane te zostaną omówione w oddzielnym artykule.

TABELA 1
Powierzchnia lasów państwowego gospodarstwa leśnego według grup rodzajów funkcji wiodących
(kategorie lasów) (1991)

Podział lasów w zależności od grup rodzajów funkcji wiodących (kategorie lasów)	Powierzchnia	
	w tys. ha	w %
Lasy gospodarcze	3 898,7	57,5
Lasy ochronne	1 543,9	22,7
Lasy rekreacyjne	1 347,2	19,8
<hr style="border-top: 1px dashed black;"/>		
Lasy Państwowe	6 769,8	100,0

Dane dotyczące struktury powierzchniowej lasów państwowego gospodarstwa leśnego według grup rodzajów funkcji wiodących zostały zawarte w tabeli 1. Okazuje się, że blisko 60% powierzchni lasów wymienionego gospodarstwa obejmującego prawie 6,8 mln ha, zajmują lasy gospodarcze. Resztę stanowią lasy ochronne i lasy rekreacyjne, przy czym każdy rodzaj tych lasów zajmuje po około 20% powierzchni lasów państwowego gospodarstwa leśnego.

Przypomnieć należy, że przedstawiony podział lasów na poszczególne kategorie lasu został dokonany na podstawie funkcji wiodących, podczas gdy w rzeczywistości również lasy gospodarcze pełnią niektóre rodzaje funkcji ochronnych i rekreacyjnych, zaś lasy ochronne i rekreacyjne — niektóre rodzaje funkcji gospodarczych. Nie można też nie zauważyć, że w lasach ochronnych i rekreacyjnych występuje często zarówno zwiększenie kosztów działalności gospodarczej jak zmniejszenie dochodów z tej działalności. Jest to m.in. następstwem konieczności stosowania mniej korzystnych pod względem finansowym składu gatunkowego drzewostanów i kolei rębny oraz następstwem stosowania kosztowniejszych technologii odnowienia lasu, pielęgnowania lasu i pozyskania drewna. Jest także następstwem ponoszenia dodatkowych kosztów na budowę parkingów, ścieżek spacerowych, na utrzymanie czystości w obiektach rekreacyjnych itp.

Kolejnym zagadnieniem wchodzącym w skład analizy struktury powierzchniowej lasów państwowego gospodarstwa leśnego (LP) wg rodzajów wiodących funkcji lasu mogących podlegać pieniężnej ocenie, jest zbadanie struktury rodzajów funkcji wiodących występujących w poszczególnych kategoriach lasów, czyli w lasach ochronnych i lasach rekreacyjnych. Dokonywanie tego rodzaju badań w odniesieniu do lasów gospodarczych nie jest bowiem potrzebne, gdyż za najcenniejszą i najczęściej ocenianą w jednostkach pieniężnych funkcją wiodącą uznano w tym przypadku tylko jedną funkcję, mianowicie funkcję surowcową. Badanie struktury funkcji wiodących można przeto ograniczyć do lasów ochronnych i rekreacyjnych.

Struktura powierzchniowa lasów ochronnych wg rodzajów funkcji wiodących została przedstawiona w tabeli 2. Z tabeli tej wynika, że spośród wynoszącej ponad 1,5 mln ha powierzchni lasów państwowego gospodarstwa leśnego zajmowanej przez lasy ochronne, najwięcej powierzchni przypada na lasy chroniące przed imisjami (ponad 40%) oraz na lasy kształtujące gospodarkę wodną (prawie 40%). Zaznaczyć należy, że niezwykle waż-

TABELA 2

Powierzchnia lasów ochronnych państwowego gospodarstwa leśnego według rodzajów funkcji wiodących (1992)

Podział lasów ochronnych w zależności od rodzaju funkcji wiodących	Powierzchnia	
	w tys. ha	w %
Funkcje ochrony przed imisjami	624,8	40,5
Funkcje wodochronne	561,4	36,4
Funkcje klimatyczne	174,5	11,3
Funkcje glebochronne	140,5	9,1
Funkcje ochrony przyrody	42,7	2,7
<hr/>		
Lasy Państwowe	1 543,9	100,0

nym zadaniem lasów pełniących funkcję ochrony przed imisjami jest dostosowywanie zanieczyszczonego powietrza atmosferycznego do potrzeb człowieka, jakkolwiek właśnie przy pełnieniu tej funkcji lasy bardzo często zamierają.

Trzecie i czwarte miejsce w grupie lasów ochronnych zajmują lasy w których dominują funkcje klimatyczne oraz lasy z dominacją funkcji glebochronnych. Powierzchnie wymienionych lasów są prawie jednakowe i wynoszą łącznie ok. 20% ogólnego obszaru lasów ochronnych. Natomiast lasy, których głównym zadaniem jest ochrona przyrody stanowią niecałe 3% powierzchni lasów omawianej grupy. Nadmienić należy, że w grupie lasów ochronnych nie zostały uwzględnione lasy parków narodowych, podlegające odrębnym przepisom i zasadom klasyfikacyjnym.

TABELA 3

Powierzchnia lasów rekreacyjnych państwowego gospodarstwa leśnego według rodzajów funkcji wiodących (1991)

Podział lasów rekreacyjnych w zależności od rodzaju funkcji wiodących	Powierzchnia	
	w tys. ha	w %
Funkcje rekreacji turystycznej	654,3	48,6
Funkcje rekreacji podmiejskiej	617,5	45,8
Funkcje rekreacji uzdrowiskowej i klimatycznej	75,4	5,6
<hr/>		
Lasy Państwowe	1347,2	100,0

Ostatnim już zadaniem wchodzącym w skład analizy struktury powierzchniowej lasów państwowego gospodarstwa leśnego (LP) według rodzajów wiodących funkcji lasu mogących podlegać pieniężnej ocenie jest zbadanie struktury wiodących funkcji w lasach rekreacyjnych. Odnośne dane liczbowe zostały przedstawiono w tabeli 3. Z danych tych wynika, iż z ogólnej powierzchni lasów rekreacyjnych wynoszącej ponad 1,3 mln ha, prawie połowa (ok. 50%) przypada na lasy pełniące funkcje rekreacji turystycznej. Prawie

identyczny, bo wynoszący ponad 45% jest udział lasów służących leśnej rekreacji podmiejskiej. Natomiast na lasy pełniące funkcje uzdrowiskowo-klimatyczne przypada tylko 5% ogólnej powierzchni lasów rekreacyjnych.

Jak to już zaznaczono, przedstawiony obraz ma zbiorczy charakter i nie odzwierciedla ogromnych różnic jakie występują w strukturze powierzchniowej lasów poszczególnych RDLP analizowanych z punktu widzenia wiodących funkcji lasów. Istnieją bowiem RDLP w których dominują lasy ochronne lub rekreacyjne, oraz takie w których główne miejsce zajmują lasy gospodarcze.

Zakończenie

Niniejsze opracowanie prezentuje wyniki wstępnego odcinka badań zmierzających do orientacyjnej oceny pieniężnej głównych produktów i usług, jakie są wytwarzane w państwowym gospodarstwie leśnym dzięki różnorodnym funkcjom lasu. Tego rodzaju ocena ma nie tylko znaczenie poznawcze, ale również praktyczne.

Wprawdzie niektórzy specjaliści mają wątpliwości, czy kiedykolwiek stanie się możliwe dokonywanie pieniężnej oceny wszystkich funkcji spełnianych przez las. Specjaliści ci stwierdzają jednocześnie, że we współczesnym świecie, który jest tak bardzo zapatrzony w liczby, i który chciałby wszelkie rezultaty swej działalności odzwierciedlać za pomocą jednostek pieniężnych, opracowanie metod pieniężnej oceny ochronnych i rekreacyjnych funkcji lasu może wpłynąć korzystnie na rozwiązywanie często bardzo trudnych problemów współczesnego gospodarstwa leśnego.

Z Katedry Ekonomiki Leśnictwa SGGW

Literatura

1. Deutscher Forstwirtschaftsrat (1986): Empfehlungen für die Aufstellung eines Leistungsberichtes Forstwirtschaft. Rheinbach.
2. Leistungsbericht der Niedersächsischen Forstwirtschaft (1991). Niedersächsische Landesforstverwaltung. Hamburg.
3. Marszałek T. (1992): Las w warunkach gospodarki rynkowej. Las Polski, nr 3.
4. Marszałek T. (1992): Metody pieniężnej oceny socjalnych funkcji lasu. Las Polski, nr 15/16.
5. Monetare Bewertung landeskultureller Leistungen der Forstwirtschaft (1991): Schriften zur Forstökonomie. Tom I. Frankfurt am Main.
6. Niesslein E. (1976): Mehrzweckforstwirtschaft im Betriebsmodell. Forstw. Centralblatt. Nr 95.
7. Wyniki aktualizacji stanu powierzchni leśnej i zasobów drzewnych w Lasach Państwowych (1992). Stan na dzień 1.01.1991. Lasy Państwowe. BULiGL. Warszawa.

8. Zasady hodowli lasu (1979): Lasy Państwowe. Naczelny Zarząd Lasów Państwowych. PWRiL. Wydanie IV. Warszawa.

Summary

Author has chosen and characterized products and services delivered by forest, which can be a subject of the financial evaluation. He has favoured three categories of forests in which particular kinds of functions are predominant, e.i. 1) economic functions, 2) protective functions and 3) recreational functions. On the ground of the above accepted assumptions Geodesy Office publications it has been stated: 1) structure of the forests area owned by the state Forest Enterprise according to the forests category and 2) structure of the forests area of each forests category in accordance with predominant types of functions.